

la matèria argumental d'una bona sèrie de poemes. El titulat *Lo carboner de la llum* n'és un bon exemple.

El volum, a més de les 53 proses i de les 71 poesies, inclou un quadern de 8 pàgines d'imatges —fotografies, reproduccions d'impresos que fan referència al negoci familiar o que mostren els lligams associatius que tenia l'escriptor amb diferents entitats— relacionades amb Gabriel Maura i la seva família; i també el text de tres obres teatrals breus, tan sols una en català, que més aviat fan pensar en peces concebudes com a divertiments per a vetllades amb amics. Un darrer material que inclou el volum és l'*Índex topogràfic de la biblioteca de Gabriel Maura*. Es tracta d'una informació de molt d'interès en la mesura que de la seva anàlisi a fons en podem deduir les preferències i les afinitats de Maura com a lector, i per tant les bases de la seva formació, amb la possibilitat, a més, que el seu cas també pugui ser representatiu dels altres membres de la seva generació. A partir d'una mirada no gaire profunda, podem fer algunes observacions: hi ha un predomini clar de la literatura castellana, una quantitat considerable d'obres d'autors mallorquins del segle XIX, un nombre significatiu de novel·les franceses del XIX, alguns títols especialment emblemàtics de les literatures anglesa i alemanya... Un fet que sorprèn és l'escassetat d'obres d'escriptors de Catalunya, amb absències, per exemple, poc explicables: Verdaguer, Guimerà, Oller, Vilanova, antologies poètiques... Tot i això, però, Maura a la biblioteca hi tenia tres

volums dels Jocs Florals de Barcelona.

L'edició de l'obra completa de Gabriel Maura ha estat una iniciativa de la Fundación Antonio Maura i de l'editorial Lleonard Muntaner que cal considerar del tot positiva. Ara serà més fàcil que el personatge i la totalitat dels seus textos en prosa i en vers siguin objecte d'un estudi minuciós i aprofundit i, tot seguit, integrats en el lloc que els correspon dins el patrimoni literari català anterior a l'època del Modernisme.

Damià PONS

(Universitat de les Illes Balears)

Tot Teodor Llorente

Rafael ROCA RICART. *Teodor Llorente, líder de la Renaixença valenciana*. València: Universitat de València, 2007.

Rafael ROCA RICART. *Teodor Llorente i la Renaixença valenciana*. València: Institució Alfons el Magnànim: Diputació de València, 2007.

Ja és a les nostres mans la magna obra de Rafael Roca Ricart sobre Teodor Llorente Olivares (1836 – 1911). L'any 2007 han aparegut dues publicacions, totes dues fruit de la seva tesi doctoral —defensada el 8 de maig de 2006, amb la nota d'excel·lent *cum laude* per unanimitat. La primera obra, *Teodor Llorente, líder de la Renaixença valenciana*, que

és, pròpiament, la tesi rebé el XXIII Premi Ferran Soldevila de Biografia, Memòries i Estudis Històrics (2006) —convocat per la Fundació Congrés de Cultura Catalana, amb el suport i la col·laboració del Museu d'Història de Catalunya i les Publicacions de la Universitat de València—, i ha comptat amb el suport de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. La segona, *Teodor Llorente i la Renaixença valenciana*, ha estat publicada després, perquè s'inclou el primer llibre en la bibliografia, encara que, segons ens sembla, va ser elaborada per l'autor amb anterioritat.

Llorente, l'escriptor capdavanter de la Renaixença a València, ha estat recuperat recentment de manera ben especial pels treballs i estudis de Roca Ricart. Els seus precedents són, tan sols, Lluís Guarner que el 1983 publica *Poesia valenciana completa* (València, 3 i 4) i Vicent Simbor que el 1996 prepara l'edició de *Poesia* (València, IVEI). Gràcies a la proposta del professor Antoni Ferrando per dedicar la tesina a Llorente i a part de la tesi de llicenciatura inèdita de Rafael Roca sobre *Teodor Llorente, ideòleg de la Renaixença valenciana* defensada l'any 1996, tenim una llarga trajectòria d'aquest filòleg i professor d'Alaquàs en els estudis llorentins: diversos articles a *Saó* (1995 i 1999) sobre l'herència de Llorente; el llibre *Escrits polítics (1866-1908)* de Teodor Llorente (2001); un article sobre l'Horta valenciana vista pel poeta (*Annals de l'Institut d'Estudis Comarcals de l'Horta Sud* [Torrent], 2002); la comunicació «Les relacions entre

Teodor Llorente i Jacint Verdaguer» (*Anuari Verdaguer* 2002 [2003]); un escrit a *Afers* sobre la ideologia llorentina (2003); la biografia titulada *Teodor Llorente, el darrer patriarca* (2004);¹ els valuosos estudis sobre Llorente i Llobart el 2005 i el seu treball sobre la Ruta del Cister segons Llorente; i finalment el darrer article simultani als dos llibres que ressenyem, «Teodor Llorente, escriptor valencià» a *Caplletra* (núm. 43, 2007).

Podem considerar, doncs, que els dos volums que comentarem i totes les aportacions bibliogràfiques de Roca que hem acabat de repassar sintèticament són la resposta a la pregunta que Josep Iborra deixà escrita amb motiu de l'aparició de l'antologia de Guarner de 1983. Deia, referint-se a aquesta antologia, que «és un primer pas, important, que hauria d'estimular algú a estudiar Llorente com a poeta i, també, com a "patriarca" de la Renaixença. Si un dia es fa com Déu mana, potser entendríem moltes coses que ara no entenem, o molt per damunt, ¿qui era, realment, Llorente?». Els dos treballs de Roca de l'encapçalament donen clarament tot Llorente, i són dos passos gairebé definitius en el rescat de la figura i l'obra del cappare de la Renaixença valenciana que al llarg del segle XX ha estat reivindicat i menysvalorat en diferents moments.

La primera obra que ressenyem,

1. Vegeu-ne la ressenya a l'*Anuari Verdaguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 13 (2005), p. 450-452.

Teodor Llorente, líder de la Renaixença valenciana, està molt ben estructurada en deu capítols: el primer i l'últim serveixen de justificació del títol i de defensa de la tesi —el paper de líder de la Renaixença valenciana i el seu balanç exitós—, mentre als set centrals s'analitzen les relacions de Llorente amb els personatges més significatius de la seva època (Marià Aguiló, Constantí Llombart, Vicent Blasco Ibáñez, Víctor Balaguer, Jacint Verdaguer, Miquel Costa i Llobera i Frederic Mistral) i el vuitè refà, tot aportant noves informacions, la participació de Llorente en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana de 1906, que va ser molt destacada, ja que «fou elegit President Honorari del Congrés en representació del territori valencià».

Primer de tot, valorem positivament el pròleg, signat per Vicent Simbor Roig, director de la tesi doctoral de l'autor i un dels impulsors de l'estudi de Llorente als anys 90 del segle XX, perquè hi destaca la figura del capper de la Renaixença valenciana i el mèrit d'aquest estudi de Rafael Roca.

En el primer i l'últim capítol, Roca defensa que Teodor Llorente va ser el líder indiscutible de la Renaixença valenciana, tot donant les raons reals i documentades que el portaren a optar per l'«apoliticisme», tret pel qual ha estat més criticat i única manera que tenia de fer que quallés la Renaixença. Mentre altres estudiosos es preocupaven de què hauria passat si Constantí Llombart hagués pres les

regnes d'aquest moviment valencià, Roca estudia aquest fenomen com a tal i, evidentment, el paper clau de Llorente. L'investigador, a més, constata que «l'èxit de la Renaixença valenciana» va servir per incentivar la cultura i la llengua valencianes —no podem parlar, com s'havia dit, de fracàs.

L'apartat dedicat al mestratge de Marià Aguiló, la persona que més va influir Llorente, destaca el seu paper de mestre, guia i precursor de la Renaixença i de transmissor del patriotisme i, potser, del famós «apoliticisme» llorentí.

El capítol tercer parla de la «difícil relació amb Constantí Llombart» —autor que Roca ha estudiat en diverses ocasions, com ara en *Constantí Llombart i el seu temps* i en les *Poesies valencianes*, de Constantí Llombart—² i desmenteix el que s'havia cregut fins ara, ja que aquests dos escriptors «més que personatges contradictoris varen ser líders complementaris», com es veu en la cooperació a l'hora de crear Lo Rat Penat (1878), el fundador del qual va ser Llombart, malgrat estar capitanat per Llorente. Roca Ricart afirma que hi havia una certa confrontació, però que «en el fons, tot es reduïa a una qüestió de vanitat i protagonisme» dins d'una Renaixença que va haver de «lluitar contra tot tipus d'entrebancs, acusacions i menyspreus».

2. ESCARTÍ, Vicent Josep; ROCA, Rafael. *Constantí Llombart i el seu temps*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2005; ROCA, Rafael. *Poesies valencianes* de Constantí Llombart. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2006.

El següent bloc repassa la relació amb Vicent Blasco Ibáñez que va ser canviant, ja que, a simple vista, eren pols oposats en el camp literari, polític i periodístic, però, en canvi, Blasco, que era 31 anys més jove, va considerar-lo un mestre. Per veure l'abast del seu llegat, només cal mirar els seus hereus: els llorentistes i els blasquistes, «ja que, mentre Llorente i la seva obra foren exalçats i reivindicats pel bo i millor del valencianisme cultural de principis del segle xx i de la postguerra, el blasquisme donà peu a [...] l'anticatalanisme i el secessionisme lingüístic».

El capítol cinquè tracta la relació amb Víctor Balaguer, figura que va ser cabdal en el desenvolupament de la Renaixença i que va exercir una gran influència en Llorente. Les relacions entre aquests dos autors començaren el 1859 i acabaren l'any 1901, amb la mort de Balaguer, i es basaven sobretot en l'intercanvi epistolar. De fet, però, l'escriptor català visità la capital valenciana en tres ocasions (1876, 1880 i 1891) i «fou el primer català a fer-se present d'una manera activa i destacada en els Jocs Florals de València», i Llorente va catapultar la seva obra.

El sisè apartat parla de Jacint Verdaguer. De fet, Roca afirma que, abans que es publicués aquest llibre, no hi havia cap estudi a fons de la relació entre aquests dos intel·lectuals, tot i haver-ne donat ell mateix una primera aproximació al V Col·loqui sobre Verdaguer (2002). La consolidació de la relació, que va ser sempre amistosa i d'admiració, es produí el

1880 —en les trobades a les festes del Mil·lenari de Montserrat i als Jocs Florals de Barcelona— arran de la proposta de Llorente per ser mantenidor dels Jocs Florals de Lo Rat Penat de 1881. Llorente, a través de *Las Provincias*, va ser el gran difusor en terres valencianes de Verdaguer. Cal destacar, també, que l'any 1908, sis anys després de la mort del poeta català, Teodor Llorente pare i Teodor Llorente fill assistiren a l'homenatge que Folgueroles va retre al seu fill il·lustre.

Rafael Roca titula el capítol dedicat a Costa i Llobera «l'emotiva fraternitat amb Miquel Costa i Llobera», ja que, a més de germà, els poetes balears de principi del segle xx consideraven el valencià un patriarca. Llorente, per la seva part, va publicar nou poemes d'aquest autor, tres ressenyes dels seus llibres —*Traditions y fantasies* (1903), *Horacianes* (1906) i *Visions de Palestina* (1908)— i en va traduir al castellà dos poemes.

En el capítol setè es parla de la relació amb Frederic Mistral, que va començar quan el jove Llorente va comprar a Madrid i llegí —o rellegí— *Mirèio* de l'autor provençal i en quedà meravellat. Pel nostre autor, Mistral era un «autèntic model ideològic i literari». De fet, sempre van tenir una relació molt cordial i, fins i tot, el 3 de juliol de l'any 1911, un dia després de la mort de Llorente, Mistral envià una carta de condol als familiars, la qual, 6 dies més tard, traduïda al castellà, va ser publicada a *Las Provincias*.

En definitiva, és un llibre molt clar

d'exposició, entenedor i detallista, i conté, ni que sigui a mode d'anècdota, les il·lustracions adequades al contingut de cada apartat, però que són prou interessants, i moltes de ben segur inèdites, per completar l'estudi analític. Ens referim, per exemple, a les imatges de les dedicatòries manuscrites de Verdaguer, Llombart, Balaguer, Costa i Llobera i Mistral contingudes en llibres de la biblioteca de Llorente.

El segon títol de Roca Ricart, *Teodor Llorente i la Renaixença valenciana*, en tres capítols, repassa de manera cronològica les tres etapes de la trajectòria «professional i cultural» de Llorente (1836-1866, 1866-1874, 1874-1911); en tres capítols més, ensenya els tres grans àmbits en què es mogué aquest líder valencià: el polític, el lingüístic i el literari; i el darrer capítol, «Teodor Llorente, ideòleg de la Renaixença valenciana», serveix de conclusió i de justificació del títol de l'obra.

El repàs biogràfic dels tres primers capítols s'explica amb tres períodes molt ben justificats: 1) l'etapa de formació literària i romàntica, de primers contactes (entre ells Aguiló), dels Jocs Florals de 1859 i la primera empresa periodística de Llorente al diari *La Opinión* (1836-1866); 2) l'etapa de consolidació literària i social en què es repassen els contactes i la posició de Llorente davant de les renaixences catalana i provençal, i la tasca dins del diari *Las Provincias* en què promogué el renaixement cultural valencià; i 3) «l'etapa de maduresa» des de 1874

—data de la Restauració monàrquica de la qual Llorente fou partidari i de l'arribada de Constantí Llombart i el seu grup— a 1911 amb l'anàlisi de la ideologia dels escrits llorentins, la feina a favor de la Renaixença valenciana dins *Lo Rat Penat* i *Las Provincias* i l'homenatge de 1909.

Després de deixar clar en els preliminars de l'obra que la Renaixença no es pot estudiar més que amb ulls de segle XIX tot tenint en compte les característiques de l'època i de la societat valenciana, en els tres darrers capítols i en el que serveix de conclusió Roca revisa l'actuació llorentina: «la defensa de la unitat de la llengua; la dignificació i popularització de la llengua literària [llengua]; la monumental obra poètica que redactà [literatura]; i una estratègia pretesament apolítica que, gràcies al seu prestigi polític, social i cultural, li permeté aturar nombrosos colps antirenaixentistes [política]». No es pot resumir més bé el paper que tingué Teodor Llorente en un moment determinat de la història valenciana.

Per l'extensa bibliografia i hemeorografia que contenen, el rigor i la minuciositat de l'anàlisi que presenten els dos llibres, són peces indispensables per al coneixement del que fou patriarca de la Renaixença valenciana i, finalment, consoliden el paper cabdal de Llorente. El resultat final dels dos volums resitua «amb justícia la imatge i l'aportació d'un escriptor primordial per a la història social, cultural i literària del poble valencià, d'un poeta

simbòlic imprescindible que, amb llo-
rer i amb espines, en els darrers cent
anys ha sigut repetidament coronat»,
com diu Roca Ricart.

Laura VILARDELL DOMÈNECH
(Universitat de Vic)

Jacint VERDAGUER.
*Selected Poems of Jacint
Verdaguer: A Bilingual
Edition.*

Edició i traducció de Ronald
Puppo. Introducció de Ramon
Pinyol i Torrents. Chicago:
University of Chicago Press, 2007.
339 p.¹

Cal felicitar la University of
Chicago Press i el professor Puppo
per aquest magnífic volum de poesia
del sacerdot-poeta vigatà preferit
de Catalunya. El lector pot apreciar
l'amplitud i la varietat d'aquest escrip-
tor complex per mitjà de seleccions
dels seus dos poemes èpics, *L'Atlàntida*
i el *Canigó*, així com també a través
de seleccions d'una dotzena d'altres
llibres del prolífic Verdaguer.

La introducció de Ramon Pinyol
dóna una orientació sòlida sobre
l'escriptor i la seva obra. Pinyol
esbossa la complexa biografia de
Verdaguer, remarcant-ne la precoç
carrera estel·lar, durant la qual, essent

encara seminarista, Verdaguer fundà
«L'Esbart de Vic» —un grup basat
en el moviment de renaixença pro-
vençal— en un esforç per promoure la
seva homòloga catalana i que es dedi-
cava a lectures i discussions d'activitats
literàries de l'època. Tot centrant-se
en l'important paper de Verdaguer en
la recuperació de la cultura catalana
que s'estava produint a finals del segle
XIX, Pinyol destaca les dues principals
inspiracions de l'obra de Verdaguer:
la religió i la pàtria. La introducció
també descriu la caiguda en desgràcia
del poeta, quan la jerarquia eclesiàs-
tica l'exilià de Barcelona i fins i tot
emeté una ordre d'arrest; la reacció
de Verdaguer vers el que ell consi-
derava una persecució; la seva batalla
contínua amb els seus superiors i la
pobresa que se'n derivà. Pinyol també
ofereix al lector una visió dels triomfs
pòstums de Verdaguer: 300.000 per-
sones van recórrer els carrers en el seu
funeral, i l'obra de Verdaguer suscità
un homenatge per part de Franco fins
i tot mentre l'ús de la seva estimada
llengua catalana estava prohibit per
la dictadura.

Cada un dels fragments que s'hi
inclouen va precedit d'una introduc-
ció breu i precisa per part del traduc-
tor, on explica els temes, les tècniques
i, en certes ocasions, l'impacte de cada
obra. Puppo comença amb el poema
llarg de 1878, *L'Atlàntida*, la fusió
de l'antic relat de l'Atlàntida amb el
triomf del primer viatge de Colom.
Per a aquest poema èpic, Puppo fa ser-
vir la traducció del coetani irlandès de
Verdaguer, William Bonaparte-Wyse,

1. Ressenya apareguda a *Catalan
Review* (vol. XXI, 2007, p. 419-421) i que
s'ha traduït amb permís de l'autora.